

KÜRESEL MÜCADELE POLİTİKALARI: ORTA ASYA'DA RUSYA, ABD VE ÇİN

POLITICS OF GLOBAL CAMPAIGN: RUSSIA, USA AND CHINA IN CENTRAL ASIA

Yrd. Doç. Aydın AYDIN¹

ÖZET

Orta Asya Soğuk Savaş döneminden sonra dünyanın başat güçleri tarafından uluslararası arenada çıkarlarını koruma ve varlıklarını devam ettirme adına hayati öneme sahip bir alana dönüşmüştür. Bu çalışmada Orta Asya'nın jeopolitik önemi üzerinde durulmuş ve bölgenin sahip olduğu enerji potansiyelinden kaynaklı olarak özellikle ABD, Rusya ve Çin'in Orta Asya'da stratejik olarak alan kazanma politikaları incelenmiştir. Her üç ülkenin bölgedeki etkinlikleri ve hegemon güç olabilmek için bölgede politikalar birbirinden farklıdır. Bu bağlamda ABD, Rusya ve Çin'in Orta Asya politikaları ve güç mücadeleleri ayrıntılı olarak incelenmiştir. Orta Asyanın, hem ürettikleri sıfır toplam çatışmanın hem de işbirliğinin tohumlarını bünyesinde barındırın karmaşık ilişkiler ağının ve küresel bir rekabetin olduğu bir bölge olarak dünya siyasetinde önemini her zaman koruması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Orta Asya, Güç Mücadelesi, Enerji, ABD, Rusya, Çin.

ABSTRACT

Central Asia has transformed into a vital area by the dominant power in the world to maintain their presence and protect the disinterests in the international arena after the Cold War. This study focused on especially jeopolitic importance of Central Asia and due to having large energy potential, USA, Russia, and China have been principal actors in the region. Events and policies produced in the region all three countries to be hegemonic power in there gionare different from each other. In this context, on the importance of the Central Asia, policies and power struggles of USA, Russia and China are examined. Central Asia has always maintained its importance in World Politics by containg a complex structure and global zero sum struggles within both the conflict and the seeds of cooperation.

Key Words: Central Asia, Power Struggle, Energy, USA, Russia, China.

1. GİRİŞ

Enerji kaynaklarının dağılımının bazı bölgelerde yoğunlaşması, enerji kaynağını siyasi bir araç haline gelmesini sağlamıştır. Bu kaynaklara sahip devletler olmayanlara karşı üstünlük aracı olarak kullanabilmektedirler. Enerji büyük güçler için hem ulusal güvenlik açısından hem de ekonomik zenginliklerini maksimize etmek açısından belirleyici bir unsurdur. Bu enerji kaynağı güvenliğinin sağlanması en önemli sorun olup çatışmalara yol açabileceği gibi ortak çıkarlar doğrultusunda anlaşmalara sebep de olabilir. Orta Asya sahip olduğu enerji rezerv ve üretimiyle dünyadaki stratejik bölgelerdendir. Orta Asya bölgeye yönelen ABD ve Çin'den daha fazla enerji potansiyeline sahip olması yönüyle sadece bu iki ülkenin ilgisini çekmemiş aynı zamanda bölgenin sahip olduğu petrol rezervlerinin iki katına, doğalgaz rezervlerinin ise yaklaşık yedi katına (Nogayeva, 2011:5) sahip olan Rusya'nın da bölgeye ilgili olduğu bir gerçektir. Bu çalışmada küresel güç olan ABD, Rusya ve Çin'in bu bölgenin öneminden kaynaklı olarak Orta Asya'ya yönelik politikaları enerji kaynakları üzerindeki mücadeleleri üzerinden incelenecektir.

Sovyetler Birliğinin dağılıp, iki kutuplu sistemin son bulmasının ardından Orta Asya, devletlerin bölgesel ve küresel politikalarında merkezi bir yer almaya başlamıştır. Özellikle soğuk savaş sonrası tek küresel güç olan

¹ Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, aydinaydin@sdu.edu.tr

ABD, SSCB'nin ardından yeniden Orta Asya'da hâkimiyet kurma amacıyla olan Rusya ve hızla büyüyen ekonomisiyle ABD'ye küresel bir rakip olma amacındaki Çin'in Orta Asya üzerinde gerçekleştirdikleri güç mücadelesi, gelecekte dünyanın kaderini belirleyecek bir etki yapabilir. Günümüzdeki mevcut durumuyla Orta Asya, hem çatışmanın hem de işbirliğinin tohumlarını bünyesinde barındırmaktadır. Bu nedenle Orta Asya üzerindeki bu güç mücadelesini iyi analiz etmek büyük önem taşımaktadır.

Devletler üst bir otoritenin olmadığı anarşik sistemde varlıklarını veya statükolarını devam ettirebilmek için kendi güvenlik ve çıkarlarını maksimize etmeye yönelmişlerdir. Bu çerçevede, Orta Asya'daki güç mücadelesinin Rusya, ABD ve Çin üzerinden oluşmasının sebebi bu üç ülkenin ulusal güçlerinin dünyadaki sistemsel boyuttaki güç mücadelesinde aynı zamanda etkin olan güç merkezleri olmasıdır. Diğer bir deyişle dünyadaki en etkin güçler ekonomik ve siyasi çıkar çatışmalarını Orta Asya üzerinden devam ettirmektedirler. Orta Asya'daki güçler arasındaki mücadelenin bölgenin stratejik alan kapma mücadelesinin yanında enerji kaynakları üzerinde bir söz sahibi olma amacı vardır.

2. ORTA ASYA'NIN ÖNEMİ

Orta Asya özellikle ipek yolunun merkezinde olması nedeniyle Orta Asya, hem bölge hem de dünya ticareti açısından hep önem arz eden bir konumda olmuştur. Geçmişte olduğu gibi Orta Asya günümüzde de doğu ve batı dünyaları arasında bir köprü olma konumunu muhafaza etmektedir. İletişim ulaşım ve enerji nakil hatlarının güvenliği bölgenin önemini daha da artırmaktadır. Bölgeye yönelik olarak çok sayıda enerji nakil hattı projesi bulunmaktadır.

SSCB'nin dağılmasının ardından Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Türkmenistan'ın bağımsızlıklarını kazanmalarıyla devletlerin Orta Asya'ya ilgisi bir anda artmıştır. Bu tarihten itibaren SSCB'nin dağılmasıyla bölgede oluşan güç boşluğunu değerlendirmek isteyen güç sahibi olma arzusundaki devletler bu bölgeyi dış politikalarının merkezi bölgelerinden biri haline getirmişlerdir. Bağımsızlığını kazanan beş devletin kendi başlarına yeterince güçlü olmamaları bölgede ittifak ve işbirliği arayışlarının artmasına neden olmuştur.

Orta Asya'nın güçlü ve istikrarsız ülkelerle çevrili coğrafi konumundan dolayı devletler, gerek bölgede hâkimiyet kurma amaçları, gerekse güvenlik kaygılarından dolayı bölgeye özel bir önem vermektedirler. Bölge, tarih boyunca jeopolitik öneminden dolayı küresel güç olma arzusundaki devletler için de cazibe merkezi olmuştur. İngiliz jeopolitikçi Halford Mackinder, Avrupa ve Asya'yı tek bir kıta şeklinde değerlendirerek orta Asya'yı da kapsayan bu geniş alana hâkim olan gücün dünyayı denetleyeceğine dikkat çekmiştir(Mackinder,1996: 175-193). Dünyaca ünlü jeopolitikçi Brzezinski de Avrasya'yı bir satranç tahtasına benzeterek bu bölgenin dünyaya hâkim olmak için yapılan güç mücadelelerinin merkezi olduğunu ifade etmiştir (Brzezinski,2005:27).Ayrıca Orta Asya'nın potansiyel gerilimleri içerisinde barındıran bir bölge olması, devletlerin sınır güvenlikleri ve terörizm tehdidi nedeniyle bölgeye önemle yaklaşmasına neden olmaktadır.

Orta Asya'da her ne kadar yer üstünde karasal iklim ve geniş bozkır alanları etkin olsa da bölge zengin yer altı enerji kaynaklarıyla dikkat çekmektedir. Petrol, doğal gaz ve kömür rezervleri bakımından dünyanın sayılı bölgelerinden biri olması günümüzde Orta Asya'nın önemini daha da artırmaktadır. Bölge ülkelerinden Kazakistan ve Türkmenistan Hazar denizinde kıyıya sahip olmalarından ötürü ciddi büyüklükte petrol ve doğalgaz rezervlerine sahiptirler. Dünya Enerji Konseyi 2011 istatistiklerine göre Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın toplam petrol rezervi 2.261 milyar ton, doğal gaz rezervi 31 bin mtoe², kömür rezervi 17.265 bin mtoe'dir. Dünyadaki toplam rezervlere bakıldığında ise yaklaşık 233 milyar ton petrol, 219 bin mtoe doğal gaz ve 560 bin mtoe kömür bulunduğu görülmektedir(World EnergyCouncil: 2013). Ayrıca 2012 yılı itibariyle Kazakistan, Türkmenistan, Rusya ve Azerbaycan'ın içinde bulunduğu Hazar havzasında günlük 2,6 milyon varil ham petrol,2,5 trilyon m³ doğalgaz üretimi mevcuttur(EIA,2012). Bu rakamlar bölgenin enerji kaynakları bakımından dünyada ne kadar önemli bir yeri olduğunu göstermektedir. Bu kaynakların dışında bölge ayrıca çok çeşitli maden kaynaklarına ve hidroelektrik enerji potansiyeline sahiptir.

Orta Asya'nın yeni devletlerinin ekonomik olarak büyük bir potansiyel barındırmaları, devletler için sahip oldukları önemli hammadde kaynakları ve özellikle sanayileşmiş devletler için iyi bir ekonomik pazar olmaları da bölgeyi ekonomik olarak önemli hale getirmektedir.

² Enerji birimi, milyon ton.

3. KÜRESEL DEVLETLERİN ORTA ASYA'YA YÖNELİK POLİTİKALARI

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte bir güç boşluğu ortaya çıkmıştır. Orta Asya'daki petrol ve doğalgaz rezervleri bölgede ekonomik güç mücadelesinin başlamasına ve küresel güçlerin enerji ihtiyaçlarından dolayı bu bölgelere yönelmelerinde etkili olmuştur. Bölgedeki petrol nakil ve boru hatlarının kurulması üzerine mücadelenin aktörleri olan ABD, Çin, ve Rusya bölgede aktif rol oynamaya başlamışlardır.

3.1. ABD'nin Orta Asya'ya Yönelik Politikaları

Dünyanın üçüncü büyük petrol üreticisi ve dünyanın altıncı doğalgaz üreticisi olan ABD en büyük enerji tüketicisidir (Aydın,2012:213). Ayrıca Amerika dünyanın en çok petrol ithal eden ülkesi ABD'dir. ABD iktisadi egemenliğini ve süper güç unvanını başka devletlere kaptırmamak için ekonominin vazgeçilmez enerji kaynaklarına yönelmiştir (Özkan,2010:19-20).

Soğuk savaşın ardından iki kutuplu küresel sistem son bulmuş, kimilerine göre ABD hegemonyasında tek kutuplu bir sistem oluşmuş, kimilerine göre ise ABD ve diğer ülkelerden oluşan çok kutuplu bir yapı ortaya çıkmıştır. Soğuk savaşın sona ermesinden sonraki ilk yıllarda kendisini dengeleyebilecek herhangi bir gücün olmaması nedeniyle tek küresel güç olarak kalan ABD, dış politikasının temelini bu hegemonik durumunu koruma amacını koymuştur. Bu nedenle en büyük korkusu, kendisine siyasi, askeri ve ekonomik olarak rakip olacak bir gücün ortaya çıkmasıdır. Orta Asya'da tek bir gücün hâkim olması, ABD'nin küresel hâkimiyetine karşı en ciddi tehlikelerden biridir.

Mearsheimer, soğuk savaşın ardından ABD'nin temel amacının batı yarımküreye hâkim olmak, diğer yarım kürede de tek hâkim olmasını engellemek olduğunu iddia eder(Mearsheimer,2001:46). Bu sebeple ABD, Orta Asya'da kendisine küresel bir rakip olarak ortaya çıkma potansiyeline sahip olan Rusya ve Çin ile güç mücadelesine girişmiştir.

ABD'nin bölgeye ilgisi SSCB'nin yıkılmasından sonra ortaya çıkmış ve bu bölgedeki jeopolitik boşluğu doldurmaya çalışan Çin ve Rusya'nın bölgedeki yükselişleri bu ilgiyi doruğa çıkarmıştır. İleride bu güçlerin kendisine tehdit olabilme ihtimalleriyle hareket eden ABD 11 Eylül ile asimetrik (Nogayeva, 2011:5) tehdidinde etkisiyle bu ülkelerle mücadeleye girişmiştir. Bu güç mücadelesi durumu karşılıklı olarak birbirini beslemiş ve ABD'nin bölgede arttırmak istemesinde Çin ve Rusya'yı bu güce karşı denge oluşturmaya itmiştir.

Coğrafi olarak bölgeye uzak olmasının getirdiği dezavantajı 11 Eylül'e kadar bölgede sahip olduğu askeri üslerle gidermeye çalışan ABD, 11 Eylül saldırılarının ardından hem küresel terörizme savaş açmış, hem de Afganistan işgali ile Orta Asya'ya yerleşerek Çin ve Rusya'yı çevreleme şansı elde etmiştir. Terörle mücadele kapsamında gerçekleştirilen bu işgal, Rusya ve Çin tarafında önceleri herhangi bir muhalefet görmese de ABD'nin bölgedeki varlığı bu iki ülkeyi gittikçe rahatsız etmeye başlamıştır. ABD'nin terörle mücadele kapsamında izlediği sert politikalar bu ülkelerin rahatsızlığını daha da artırmaktadır. Buna tepki olarak bu iki ülke ABD'nin gücünü dengelemek amacıyla Orta Asya ülkelerinin de dâhil olduğu bir ittifak meydana getirme çabasına girişmişlerdir. Bunun sonucu olarak da Orta Asya'daki güç mücadelesinin en önemli unsurlarından biri olan Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) ortaya çıkmıştır. Artık bölgede güç mücadelesi ABD ve Çin ile Rusya'nın başını çektiği bu örgüt arasında gerçekleşmektedir. ABD'nin bu noktadan sonra temel amacı orta Asya ülkelerini elde ederek bu örgütü işlevsiz hale getirmek olmuştur.

ABD'nin artan enerji ihtiyacını karşılamak amacıyla gelecekte Rusya-Doğu Sibirya bölgesi, Hazar Havzası, Batı Afrika Bölgesi'ne yönelmiştir. Sovyetlerin yıkılmasıyla ABD politikasını buraya çevirmemiştir. Dev petrol şirketleri vasıtasıyla bağımsız cumhuriyetlerin serbest piyasa ekonomilerine geçişini, demokrasi ve insan haklarıyla bölgeye yönelik hedeflerini göstermiştir. Clinton yönetimi 1993-1995 döneminde Hazar enerji kaynakları üzerindeki Rusya'nın hegemonyasını kırmak için bölgede Rusya karşıtı politikalar üretmiş ve Şubat 1995'de Türkiye üzerinden geçecek bir boru hattını desteklemiş böylelikle alternatif enerji yollarıyla bu tekeli minimize etmiştir.

ABD Avrupa'ya doğalgaz sağlayan ülke konumunda olan Rusya'nın bu gücünü kırmak istemektedir. İran'ın Radikal-İslam bölgesine mani olmak ve bölgede ki düzeni sağlamak amaçlı politikasında, askeri gücü çekinmeden kullanmıştır. Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan' a yapılan yardımlarla bölgesel barış amaçlanmıştır ve herhangi bir sorun olduğunda destek olacağını göstermiştir. 11 Eylül saldırılarıyla büyük fırsat yakalayan bölgede ki diplomatik ve ticari kanallarını değiştirerek, askeri hegemonyasını güçlendirmeye çalışmıştır (Canlar,2012:56-57). Amerika'nın bölgede ki politikasının karşıtı olan Rusya ve Çin'in ortak tavrı, doğu-batı güzergâhının tam destekçisi olmuştur. Bölgenin yer altı kaynaklarının kullanılmasında söz sahibi

olmak isteyen ABD, alternatif pazar oluşturup çoklu boru hatlarını desteleyen bir strateji izlemektedir. Bunlara rağmen Hazar Havzasında ABD küresel gücüne karşın, bölgesel güçlerin avantajlarını saf dışı edememiştir. Bölge ülkelerine kendi dış politikalarını benimsetmeye çalışmış, ama başarılı olamamıştır (Somuncuoğlu,2006:39).

ABD'nin 1998'de hazırlanmış olduğu Ulusal Güvenlik Strateji Belgesinde (Baysoy,2009)Orta Asya'daki enerji rezervleri için;“*İstikrarlı ve müreffeh Kafkasya ve Orta Asya, Akdeniz'den Çin'e uzanan geniş bir bölgede; istikrar ve güvenliğe katkı sağlayarak Orta Asya gaz ve petrol rezervlerinin, ABD'nin muazzam ticari katılımıyla, dünya piyasalarına aktarılmasını mümkün kılacaktır.*”(Çağrı,2004).

Günümüzde ABD için orta Asya'nın önemini; ulusal güvenlik, ekonomi, bölge ülkelerinin demokratikleştirilmesi ve enerji kaynaklarının nakli başlıkları altında toplamak mümkündür. 11 Eylül saldırılarının ardından ABD'nin Orta Asya politikasında en önemli konu, ABD ulusal güvenliğine yönelik Orta Asya kaynaklı herhangi bir tehdidin oluşmaması ve mevcut tehlikelerin ortadan kaldırılması olmuştur. Saldırılarından sonra ABD, terörizmle mücadele çerçevesinde Afganistan'ı işgal ederken, bu süreçte Orta Asya ülkelerinden askeri üsleri ve hava sahalarını kullanmak için yardım almıştır. Bölge ülkelerine askeri yardımlar artmış, ABD ordusu Orta Asya ülkeleri için bir model olarak sunulmuş, Askeri Eğitim ve Öğrenim Programı (IMET) çerçevesinde bölge ülkelerinin orduları eğitilmiş, 11 Eylül'ün ardından geçen süreç içerisinde ABD, bölgede askeri varlığını artırma politikası uygulamıştır. Bu çerçevede Orta Asya ülkeleri ile askeri işbirliği, askeri üs ve hava sahası kullanım kazanımları elde etmeye yönelik politikalar izlenmiştir. Bu süreçte ABD, Kazakistan ile Savunma ve İşbirliği Anlaşması, Kırgızistan ile Eğitim ve İşbirliği anlaşması, Türkmenistan ile Askeri Eğitim Anlaşması, Tacikistan ile Terörizme Karşı İşbirliği Anlaşması imzalamıştır. Ayrıca bu ülkelerde yeni askeri üsler açmış ve yeni hava sahası kullanım anlaşmalarını hayata geçirmiştir(Amanov,2007:206).

Bush yönetiminin başa geçmesiyle güvenliğe dayalı bağlı politikalar 11 Eylül sonrası iyice şekillenmiştir. ABD'nin dünyada öncelikli politikaları uluslararası terörizm, serbest ticaret, kitle imha silahları, demokrasi, insan hakları(Pirinççi, 2008) gibi konuları öne sürerek nihayetinde küresel üstünlüğünün sürdürülmesi ve kendisine tehdit unsuru olabilecek güçlerin çevrelenmesi veya tavsiye edilmesi adına bu politikaları dünyada bir meşruiyet aracı olarak kullandığı bir gerçektir.ABD'nin uluslararası terörizm adı altında yaptığı çatışmalarla beraber süregelen enerji stratejileri ile aynı doğrultuda gerçekleşmiştir. Mesela Unocal'la anlaşma yapan Türkmenistan, Pakistan ve Afganistan üzerinden çekilecek bir doğal gaz hattı 1995'de yapılmasına rağmen, Afganistan ile ilgili çeşitli problemlerden dolayı ertelenmiş, Taliban yönetiminin sona ermesiyle tekrar Unocal'la anlaşma yapılmıştır (Pirinççi, 2008).

ABD, Orta Asya'da alan kazanmak için bölge ülkelerine ciddi miktarda ekonomik yardımlar yapmıştır. 1 Nisan 1992'de Özgürlük Desteği Yasası'nın (FreedomSupportAct) yürürlüğe girmesiyle başlayan ve Clinton'un ikinci dönemi sırasında yoğunlaşan Amerikan yardımlarının miktarı 1999 sonu itibariyle 2,3 milyar doları aştı (Çağrı,2003:10). Doksanlı yılların ikinci yarısı ile birlikte Hazar Havzasının sahip olduğu enerji rezervinin büyüklüğünün anlaşılması üzerine büyük bir nüfusa ve gelişmiş sanayiye sahip olan ABD'nin bölgenin doğal kaynaklarına ilgisi artmıştır. ABD'nin Orta Asya enerjisine yönelik politikaları bu dönemden sonra Rusya'nın Orta Asya enerjisinin nakli konusundaki tekel durumunu kırmak ve enerji nakil projelerini destekleyerek Orta Asya'daki enerjinin dünya pazarlarına ulaşmasını sağlamak olmuştur. Bu çerçevede ABD, Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı ve Trans Afgan Boru Hattı ve Nabucco gibi projeleri desteklemiştir. Özellikle Rusya'nın enerjitekelinin kırılması adına TANAP projesinde açıktan desteklemektedir.

ABD, Orta Asya'da siyasi ve ekonomik etkinlik kurabilmek için bölgeyle ekonomik ilişkilerin artırılmasının farkındaydı. Dünyanın en büyük ekonomisi konumundaki bir ülke olarak, soğuk savaşın ardından bağımsızlıklarını kazanmış ve ciddi ekonomik potansiyel barındıran ülkelere kayıtsız kalamazdı. Böylece ABD, bölge ülkelerine ilk olarak mali yardımlarda bulunarak bu ülkelerin liberal ekonomiye geçişlerini sağlamaya çalışmıştır. ABD şirketlerinin de bölgede gittikçe yatırımlarını artırması bölgeyi ekonomik anlamda Amerikan etkisi altına sokmuştur. 11 Eylül'e kadar ABD'nin bölgeye yönelik ilgisinin büyük ölçüde ekonomik işbirliğine yönelik olması da ABD ile bölge ülkelerinin ekonomik alanda yakışmalarını artırıcı bir etki yapmıştır. 11 Eylül sonrasında ABD'nin Orta Asya'ya yönelik yaklaşımında güvenlik/askeri unsurun ön plana çıkmasıyla ekonomik konular geri planda kalmıştır. Ancak ABD'nin 11 Eylül sonrası izlediği sert politikaların bir anlamda daha sonraki süreç için hareket kabiliyetini kısıtlaması nedeniyle günümüzde ekonomik konular ABD-Orta Asya ilişkilerinde yeniden belirleyici bir hal almıştır.

Dünyanın en gelişmiş demokrasisi olarak gösterilen ABD, dış politikasında da demokrasi söylemlerini ön plana çıkarmaktadır. Orta Asya bölgesinde istikrarsızlığı kendi ulusal güvenliğine bir tehdit olarak gören ABD, soğuk savaş sonrasında bölgede otoriter rejimlerin ortaya çıkmasını engelleme amacıyla bölge ülkelerinin hızlı bir şekilde demokrasiye geçişlerini sağlamaya çalışmıştır. Bu çerçevede, bölge ülkelerine yapılan ekonomik yardımlar için bu ülkelerin demokrasiye geçişleri bir ön şart olarak sunulmuştur. Bölgedeki antidemokratik uygulamaları, insan hak ve özgürlükleri ihlallerini yakından takip eden ABD, bu durumlarda demokrasi söylemleriyle olaylara müdahil olmaya çalışmaktadır. Yıllarca otoriter yönetimlerin hâkim olduğu Orta Asya’da liberal bir demokrasinin kısa sürede yerleşmesinin güçlüğü ABD de farkındadır. Bu sebeple ilk aşamada bölgede liberal demokratik bir kültürü yerleştirilmesini çeşitli sivil toplum örgütleriyle sağlamaya çalışmaktadır. Ancak bölgede yürüttüğü demokrasi teşviki politikaların istenilen sonuçları getirmediği de aşikârdır. Nogayeva göre ABD otoriter bölge ülkelerine yönelik demokrasi teşvik politikasının tutmasının nedeni bölgedeki sorunların insan hakları ve özgürlük problemlerinden ziyade yolsuzluktan (Nogayeva, 2011:233) kaynaklandığının anlaşılabilmesidir. Bununla beraber demokrasinin yukarıdan ve dışardan müdahaleden daha ziyade tabandan tavana sistematik bir hareket olduğu bir gerçektir. Bölgenin demokratikleşmemesinin önündeki en büyük engelin Rusya ve Çin’in bölgede istikrarsızlık olacağı gerekçesiyle hareket ettikleri de unutulmamalıdır.

11 Eylül saldırıları sonrasında yürütülen uluslararası terörizmle savaş doğrultusunda Orta Asya’nın stratejik önemi giderek artmaya başlamış ve bölgede Amerikan askeri üsleri kurulmuştur. Bir diğer ifadeyle 1990’lı yıllarda temel olarak Amerikan ticari çıkarlarının korunması ve enerji güvenliğinin sağlanması şeklinde ortaya çıkan ABD’nin Orta Asya politikası, 2000’li yıllara gelindiğinde güvenlik unsurunun daha ön planda olduğu bir içerik kazanmıştır(Pirinççi,2008).

Genel olarak ABD’nin amacı bu bölge üzerinde etkin bir siyaset izleyip, bölge ülkelerini bağımlı bir ticarete sürükleyerek Orta Asya’da tıpkı Orta Doğu’daki gibi başarı rol oynamak istemektedir. Amerika’nın Orta Asya politikası ekonomik ve politik unsurları ile şekillenmiştir. Ne 11 Eylül öncesi ne de 1990’ların son demelerinde az da olsa politik stratejik durumlar olsa da bu durum ekonomik, ticari çıkar dışına çıkmamıştır. Bölge’nin enerji rezervleri ve zengin maden yatakları her zaman Çin-Rusya-ABD tarafından çekici hal almıştır. Sonuç olarak şöyle belirtmek gerekirse ABD, enerji güvenliğini sağlama üzerine 1990’larda dış politikasını belirlerken, 2000’li yıllar daha çok güvenlik temelli adımlar atılmıştır. ABD’nin kullandığı stratejiler ise o bölge potansiyel güce sahip devletlere göre şekillendirmiştir.

3.2. Rusya’nın Orta Asya’ya Yönelik Politikaları

Soğuk Savaşın bitmesinden sonra Orta Asya’da ve Kafkaslar da baskısı azalmış olan Rusya bu dönemin ardından bölge üzerinde denetimini artırmıştır. Rusya için enerji politikaları dış politikada her zaman etkin rol oynamıştır. Ülkenin iç sorunları, bir süre dış politikada etkin bir şekilde hareket etmesini engellemiştir. Doksanlı yılların başında ülkede yaşanan Atlantik-Avrasya ikileminin sonunda Rusya, önceliğini yakın çevresine vermiştir. Tekrardan süper güç olmanın zorluğunun farkında olan Rusya, önceliğini eski SSCB coğrafyasında yeniden nüfuz sahibi olmaya vererek bölgesel bir güç olma çabasına girişmiştir.

ABD ve Çin dünyadaki en büyük iki enerji tüketicisi olmalarına karşın Rusya 2012 yılı itibariyle günlük 10,4 milyon varil ham petrol üretimiyle dünya üretimini yaklaşık % 12’sini (EIA,2012) karşılamaktadır.

Uluslararası sistemde ABD’nin hegemon durumuna karşı koyamayacağını da farkında olan Rusya, tarihi rakibi Çin ile işbirliğini tercih etmiştir. Rusya göre kendisi dışındaki oyuncuların bölgeye yönelmesini kendi hayat sahasını tehdit olarak değerlendirmiştir. İki ülke arasında sınır sorunlarını çözmek ve çeşitli alanlarda işbirliğini gerçekleştirmek için kurulan ŞİÖ, ABD’nin Afganistan işgali sonrasında amaçlarını daha da geliştirerek ABD’nin Orta Asya’da güçlenmesini önleme amacı gütmektedir. Bu durumun oluşmasında örgütte Rusya ve Çin’indiger üyelere göre daha baskın durumda olması etkili olmuştur.

Bir zamanlar bu bölgede kendi nüfusunu oluşturan Rusya, şimdi yakın çevre politikası izlemektedir. Batı politikalarını sınırlamaya çalışarak, kendi nüfusunun kontrolünü kaybetmemeye çalışmaktadır. Rusya’nın Hazar bölgesindeki politikalarında Ukrayna büyük öneme sahiptir. Yaygın doğalgaz şebekesi, boru hatları depolama kabiliyeti olan Ukrayna, Avrupa’ya doğalgaz taşınmasında transit ülke konumundadır.

ABD’nin etkinliğinin yüksek olduğu Kuzey Atlantik Antlaşması örgütü’ne benzeraskeriyapıoluşturmaya çalışan Rusya Kolektif Güvenlik Antlaşmasını bir örgüte dönüştürmüş (KGAÖ) bu vesileyle Rusya hem askeri üsler vasıtasıyla hem de KGAÖ ile (Nogayeva, 2011:6) bölgenin ortak güvenlik stratejisini oluşturmaktadır. Rusya

gerek BDT'nin askeri kanadı olan Kolektif güvenlik örgütü gerekse Şanghay işbirliği örgütü çerçevesinde üye ülkelerle gerçekleştirdiği askeri tatbikatlar, orta Asya ülkelerinde kazandığı yeni üsler ve terörizme bölge ülkeleriyle imzaladığı işbirliği anlaşmalarıyla ABD'nin Afganistan işgaline cevap vermeye çalışmıştır. Ancak iki ülkenin orta Asya'daki çıkarlarının tamamen çatıştığı görüşü yanlış olur. ABD'nin olduğu kadar Rusya da radikal terörizm tehdidinden çekinmektedir. Kissinger da bu konuda, Orta Asya'da ABD ve Rusya'nın radikalizm tehdidi karşısında çıkarlarının uyduğunu savunur ve radikal İslami tehdide karşı iki ülkenin işbirliği gerekliliğinden bahseder(Kissinger,2002:98). Böylece Orta Asya ABD ve Rusya için hem güç mücadelesinin hem de işbirliğinin tohumlarını yattığı bir bölge olarak dikkat çekmektedir. Bölgedeki diğer işbirliği ABD'nin bölgedeki etkisini azaltmak için Rusya ve Çin arasında ŞİÖ yoluyla kurulmuştur.

Yeltsin döneminde Atlantikçi politikaların başarısız olması üzerine bu dönemden başlayarak Rusya Avrasya bölgesinde gücünü artırma çabasına girmiştir. 1993'te Yakın Çevre Doktrini'ni kabul ettikten sonra önceliğini ulusal güvenliğine vermiş ve yakın çevresinde gerçekleşecek her türlü gelişmeyi yakından takip etmeye başlamıştır. Ülke sınırlarının korunması, herhangi bir bölgesel istikrarsızlığın Rusya'ya sıçramaması ulusal güvenliğin temel amacı olmuştur. Orta Asya bölgesinde istikrarsızlık Rusya'nın güvenliğini tehdit edecek olursa, Rusya gerekli müdahalede bulunacağını açıklamıştır. Orta Asya, Rusya'nın güvenliği için bir tampon bölgedir ve asla ihmal edilemez. Bu nedenle bölge ülkeleriyle yakın ilişkiler kurulması gereklidir. Buradan da anlaşılacağı üzere Rusya'nın Orta Asya politikasında temel kaygısı, ulusal güvenlik üzerine şekillenmektedir. Buradan hareketle Rusya, askeri konularda özellikle uluslararası örgütler vasıtasıyla etkinliğini artırmaya çalışmaktadır. Bağımsız Devletler Topluluğu, Kolektif Güvelik Örgütü ve Şanghay işbirliği örgütü çerçevesinde Orta Asya ülkeleriyle askeri tatbikatlar düzenlemektedir. Sınırları için bir tehdit olarak gördüğü Çin ile başta Ş.İ.Ö. vasıtasıyla olmak üzere çeşitli alanlarda işbirliğini gerçekleştirerek sorun yaratan mevzuları çözme amacındadır.

Rusya'nın Orta Asya'ya ilgisi sadece siyasi ve askeri konularda kalmamakta, ekonomi ve enerji konuları da ön plana çıkmaktadır. Ekonomik açıdan Rusya Avrasya Ekonomik Ortaklığı çerçevesinde 2011 yılında bölge devletlerinin bir kısmıyla (Beyaz Rusya, Kırgızistan, Tacikistan, Kazakistan) (Nogayeva, 2011:7) yürürlüğe giren bir anlaşma imzalamıştır. Rusya, yine uluslararası örgütler vasıtasıyla bölgede ekonomik bütünleşmeyi sağlama amacındadır. Bu alanda Rusya, Avrasya Ekonomik Topluluğu vasıtasıyla bölge ülkeleriyle ortak dış ekonomik siyaseti belirlemek ve gümrük birliği oluşturmak amacındadır. Enerji alanında ise SSCB döneminin ardından Rusya'nın bölgeye ilgisi artmıştır. Rusya'nın bu konuda temel hedefi enerji naklinin kendisi üzerinden gerçekleştirilmesinin devam etmesidir. Bu nedenle yeni enerji nakil hattı projelerine karşı çıkmaktadır. Rusya bölgenin kendi etki alanında kalması için uğraşmakta bu çerçevede SSCB döneminden kalan boru hatlarını yenilemekte, bölge ülkelerinin enerji sektörlerine yatırım yapmakta (Nogayeva, 2011:7) ve bu ülkelerle yeni hatlar ve antlaşmalar imzalamaktadır.

Rusya her zaman jeopolitik konuma önem vererek atacağı adımlarda bunu açıkça göstermiştir. Rusya bu bölgede ABD'yi her zaman bir rakip olarak görerek bölge üzerindeki ortaklıklarını kalıcı hale getirmek için ABD'yi ikinci plana atma yolunda politikalar izlemiştir. Bu yüzden Rusya Orta Asya enerji kaynakları üzerinde ilişkilerini yoğunlaştırmış, fakat Orta Doğu ülkeleriyle ise arasına mesafe koyarak coğrafi bakımdan kendisine yakın olan yerlerle güç ilişkisi daha da pekiştirdiğini göstermektedir.

11 Eylül sonrasında bu bölgede ABD nüfuzunun daha baskın olmasından dolayı Rusya etkin adımlar atamamış, fakat bu bölgede kültürel bağları bulunması onun için avantaj olmuş olup, ileriki zamanlarda bu etnik bağ Rusya'nın politikalarını daha da sağlamlaştırmıştır. Ve Rusya her zaman bu bölgede ABD'nin baskın politika izlemesinden rahatsızlık duymuş, kendisine rakip gördüğü ABD'yi saf dışı etmek için politik yollar arama durumuna geçmiştir.

Rusya'nın Avrasyacılık politikası sonrası enerji politikalarında da dönüşümler olmuştur. Rusya Hazar Denizi bölgesini kendi menfaat ve çıkarları doğrultusunda hareket ederek, kendisi dışında kimsenin egemen olmasını istememektedir. 1999'dan sonra Rus ekonomisini en büyük destekleyen sektör enerji olmuştur. 21. Yüzyılda dünyanın en zengin on ülke içinde yer almaktadır. En büyük petrol ve doğalgaz rezervlerine sahip oluşunu politik bir araç olarak kullanmaktadır. Ukrayna ve Kırım olayında bu açıkça görülmüştür (Bayraç,2009:126-127).

Rusya Hazar bölgesi ülkelerinin enerji kaynaklarını kontrol etmeye yönelik politikalar izlemiştir. Kıyıdaş ülkelerin enerjilerini kendi ülkesi üzerinden taşınmasını istememektedir. Bu ülkelerle rakip olmak da Rusya'nın çıkarlarına ters düşmektedir. Büyük yatırım gerektiren ihraç yollarının Sovyet Birliği döneminde Rusya topraklarında yapılmış oluşu, Rusya'ya Hazar enerjisinin taşınmasında büyük avantajlar sağlamaktadır.1993

yılında Azeri petrol şirketi SOCAR'ın Rus ve İran petrol şirketleri dışında bırakan bir konsorsiyumla antlaşması, Rusya'yı harekete geçirmiştir. Hazar havzasının özellikle büyük şirketlerinin hemen hemen hepsinde hissesi olan Rusya, enerjinin batı pazarlarına ulaşmasında tekelciliğini korumak istemiş ve dış politikada askeriyenin yerini ekonomiye vermiştir (Aydın,2012:214). Enerji sahaları işletilecek konsorsiyumlarda yer almak ve üretilen enerjileri kendi topraklarından geçirmek mücadelesi içindedir. Bu sorun hukuki statü sorununun da çözülememesinin de nedenidir. Çeçenistan Savaşı'nın en büyük nedeni Azerbaycan petrolünün geçiş yolu üzerinde olması nedeniyle hattın kendi sınırlarında taşımacılık talep etmesidir. Savaş yoluyla bir şey elde edilmemesi sonucunda bölgeyi by-pass edecek alternatif boru hatları kullanılmaya başlanmıştır (Elma,2009:137-138). Osetya- Abhazya-Karabağ sorunlarına müdahil olan Rusya'nın, boru hatlarının kendi ülkesinden geçişiyle burada ki etnik grupları kendi amaçları uğrunda kullandığı düşünülmektedir. En büyük transit ülkedir. Ukrayna'nın ABD ve NATO'ya yakınlaşmasına karşıdır (Işcan,2010: 78-79). Ukrayna AB petrolüne ulaşmada önemli bir dağıtıcı konumunda olması, Rusya'nın enerji kontrolünü elinde bulundurması ve bunu araç olarak kullanışı küreselleşen dünyada birçok ülkeyi etkilemiştir (Tüysüzoğlu,2011).Gazprom 2000'li yılların ortasına kadar Türkmen gazının dünyaya pazarlanması açısından bölgede bir tekel olmuştur. Özellikle Rusya'nın CaspianPipelineConsortium (CPC)'daki etkinliği yoluyla Avrupa'ya giden doğalgaz veya petrolün büyük bir kısmının pazarlanmasında rol oynamıştır. Rusya Avrupa'nın enerji ihtiyacının yaklaşık % 30'unu tedarik etmektedir(ZieglerveRajan, 2014:24). Bu yolla Rusya Avrupa'yı enerji açısından kendisine daha da bağımlı hale getirerek dünyada ve Orta Asya'da dengeleri kendi lehine değiştirmek istemektedir.

Rusya ve Slovakya'daki doğal gaz arzının tamamını, Bulgaristan'ın doğal gaz ihtiyacının %96'sını, Avusturya'nın %74'ünü, Çek Cumhuriyeti'nin %79'unu, Türkiye'nin %64'ünü, Polonya'nın %47'sini, Almanya gaz ihtiyacının %36'sını, İtalya'nın %25, ve Fransa'nın %20'sini tek başına karşılamaktadır (Mankoff, 2009: 13).Rusya'nın ana enstrümanının silahlar değil enerji olacağını beyan eden Putin'in 21 Aralık 2004'teki Rusya federasyonu güvenlik konseyi toplantısında Rusya'nın Orta vadede dünya enerji liderliğini vurgulaması anlamlıdır(Çınar,2009). Enerjiyi bir silah olarak kullanan Rusya bunu daha çok Batı'ya karşı kullanmıştır. Bu bağlamda özellikle de Batıya giden doğal gaz naklinde Rusya'nın önemi büyük olup hedeflerini yerine getirtmekte bir tehdit unsuru olarak sunmaktadır. Rusya Ukrayna'ya sattığı doğal gazın sadece %8'i kendi doğal gazı iken, diğer kısmı ise Türkmenistan alıp satmaktadır (IEA, 2007: 159-162). Ayrıca Rusya Avrupa'ya gönderdiği gazın yaklaşık %80'i Ukrayna üzerinden göndermektedir (Mankoff, 2009: 12). Buradan anlaşılıyor ki Rusya bölgedeki hâkimiyetini sürdürmektedir ve özellikle Avrupa açısından bir tekel olmaktadır. Ayrıca Rusya sahip olduğu doğalgazı politik bir enstrüman olarak kullanarak yaptırımında bulunmaktadır.

Rusya, Çin ve Hindistan gibi ülkelerle ortaklık yapmaya önem vermektedir. Rusya'nın Orta Asya'daki etkinliği doğal gaz ve petrol üzerine kuruludur. Rusya'nın amacı bu bölgede sınır güvenliği ve işbirliğini sağlamak yolundadır. Rusya'nın bugünkü enerjideki rolü Orta Asya'daki enerji kaynaklarını dünya pazarlarına ileterek söz sahibi olmuştur. Putin, politikaların da öncelikli yeri olan enerji kaynaklarının denetimini ve taşınması konularında, özellikle Orta Asya'daki doğal gazın batıdaki büyük Avrupa pazarlarına taşınmasında attığı kısa ve uzun vadeli adımlar sayesinde, öncelikli aktör olmuştur(Çınar,2009). Rusya, Kazakistan ve Türkmenistan'daki doğal gazlarının Avrupa pazarlarına açılması üzerinde denetimini artırarak, Türkiye'yi saf dışı etmiştir. Rusya doğal gaz ihracatının %75'ini Avrupa 'ya yapmaktadır, bundan dolayı OECD Avrupa bloğunun %25 gaz ihtiyacını (Soylu,2007:9) buradan karşılamaktadır. Rusya stratejik politikalarla enerji güvenliğinde konumunu artırarak, birçok devletle anlaşmalar imzalamış ve sonrasında Gazprom Sırbistan devlet doğal gazına işbirliği yaparak etkinliğini kalıcı hale getirmiştir. Gazprom ayrıca Macar enerji şirketi MOL'u(Hungarian Oil and Gas Public Limited Company) almaya çalışması Rusya'nın enerjide tekel olmak için yeni politikalar ürettiğinin göstergesidir. Bir yandan kaynaklara sahip ülkelerin Avrupa'ya satış haklarını ele geçiren, diğer yandan Balkanları Kuzeyden çevreleyen Rus firmaları Türkiye üzerinden Avrupa'ya doğal gaz satışında hem kaynak, hem taşıma, konusunda rekabeti tamamen ortadan kaldırmaktadır(Çınar,2009).

Sonuç olarak Rusya için Orta Asya demek Sovyetlerden kalan kültür bağı etkisi ile de Orta Asya da baskın güç olmak için, adımlar atmıştır ve atmaya da devam edeceği açıktır. Rusya için enerji kaynaklarının ulaştırılması ve denetimi önemli yere sahiptir. Bunu içindir ki Orta Asya'ya hep istikrarı sağlamak, sınır güvenliğini artırmak ve bölge devletlerle ortak politikalara imza atmak olmuştur.

3.3. Çin'in Orta Asya'ya Yönelik Politikaları

Gelişmiş ülke olan Çin'in enerji ihtiyacı çok fazladır. Küresel bir güç olarak kalması Hazar ham madde yataklarının üzerinde etkili olmasına bağlıdır. Batı'nın Orta Asya'daki politikaları Çin ve Rusya'yı ortak çıkarlar doğrultusunda hareket etmelerine itmiştir. Hazar'ın kıyıdaş devletleriyle olumlu ilişkiler kurmaları gerektiğini

anlamışlardır (Bayraç,2009:129-130). Çin için sanayinin önemi, günlük milyonlarca varil petrol açığı olduğundan ülkeyi dışa bağımlı hale getirmesinden anlaşılabilir. Bunun nedeni ABD hâkimiyeti altındaki enerji kaynaklarına bağımlı oluşudur. Hazar'da en önemli petrol ithalatı yaptığı ülke olan Kazakistan ile ticari ortaklıkları bulunur. Çok büyük yatırımlar yapmıştır. Bunun yanında Türkmenistan ve İran'dan gelen enerji hatları da Çin için yaşamsal öneme sahiptir. Çin ithal ettiği petrolün güvenliğini Urumçi' de ki etnik azınlıkların kendi milleti uyruğunda güvenli taşınması yönünde Urumçi halkının asimile edip, kendi milletine dönüştürmeye çalışmaktadır (Gökçe,2008:202).

Büyük nüfusu, gelişen sanayisi ve hızla büyüyen ekonomisiyle Çin gelecekte küresel bir güç olmaya en çok aday gösterilen ülkedir. Soğuk savaşın ardından Orta Asya'da istikrarın sağlanmasına en çok önem veren ülke Çin olmuştur. Bunun ardında yatan sebep, hızla büyüyen ekonomisiyle gelecekte küresel bir güç olma amacı taşımasıdır. Bu sebeple soğuk savaşın sona ermesinden günümüze kadar Orta Asya konusunda en istikrarlı politikalara sahip ülke Çin'dir. Şanghay İşbirliği Örgütü'nün kurulması ile Çin, Rusya ile problem yaratan sınır sorunlarını çözme konusunda önemli bir aşama kaydetmiştir. Orta Asya ülkeleriyle de ekonomik, askeri, siyasi işbirliğine önem veren Çin bölgede güvenlik ve istikrarın sağlanması konusunda kilit bir ülke olmuştur. 11 Eylül sonrası ABD'ye terörle mücadele konusunda destek veren Çin, bu politikasından zararlı çıkmıştır. ABD'nin Afganistan'ı işgal etmesiyle Çin, batıda Afganistan'daki ABD varlığı, doğuda ABD güdümlü ülkeler Japonya ve Güney Kore ve Orta Asya'da bulunan ABD askeri üsleri tarafından çevrilmiş durumdadır. Bu jeopolitik dezavantaj karşısında Çin'in en güvendiği unsur, Şanghay İşbirliği Örgütü olmuştur. Bu örgüt vasıtasıyla Rusya ile beraber ABD'ye karşı bir blok oluşturmuştur. ABD'nin bölgedeki varlığından rahatsız olan Çin bu ülkenin Orta Asya ülkeleriyle ilişkilerinin artmasından ve dolayısıyla Şanghay İşbirliği örgütünün işlevsiz hale gelmesinden de çekinmektedir. SSCB'nin ardından Orta Asya, Çin için ciddi öneme sahip önemli bir Pazar olarak ortaya çıkmıştır. Çin'in ekonomik olarak Orta Asya ile ilgili en temel politikası bölge ülkeleriyle ekonomik işbirliğinin gerçekleştirilmesi olmuştur. Şanghay İşbirliği Örgütü'nün meydana getirilmesinden sonra ekonomik entegrasyon politikası, bu örgüt bünyesinde devam etmektedir. Bölgede serbest bir ekonomik pazarın hayata getirilmesi de Çin'in temel Orta Asya ekonomi politikalarındandır. Bölge ülkelerinin şimdilik ekonomik bir entegrasyona sıcak bakmasalar da uzun vadede Çin bunu gerçekleştirmeye kararlı gözükmektedir.

Dünyanın en kalabalık nüfusuna ve gelişen bir sanayiye sahip olan Çin'in artan enerji ihtiyacının karşılanması için Orta Asya'nın zengin enerji kaynakları büyük önem taşımaktadır. 1997 yılında Çin, Kazakistan ülkesinin önemli bir Petrol bölgesinde başarılı bir petrol çıkarmak ve nakledilmesi hakları kapsayan bir anlaşma ile Orta Asya'ya girmiştir (Uğrasız,2002). Çin Hazar'ı önemli bir enerji kaynağı olarak görmektedir. Çinliler, Orta Asya'ya politik ve güvenlik açısından yaklaşmaktadırlar. Çin Kazakistan'dan başlayarak Çin'in doğusuna doğru boru nakli inşası planlanmıştır. Bu sebeple Çin, Kazakistan-Çin Petrol ve Doğal Gaz Hattı, Özbekistan-Çin Doğal Gaz Boru Hattı ve Türkmenistan-Çin Doğalgaz Boru Hattı projelerini bu ülkelerle beraber hayata geçirmiştir. Uzun vadede Orta Asya'nın enerji kaynaklarına ihtiyaç duyan Çin, Yeni boru hattı projelerinin yapılması konusunda da ciddi adımlar atmaktadır.

Çin petrol ihtiyacının yaklaşık % 50'sini Orta Doğu'dan, %30'unu ise Afrika'dan (Ziegler ve Rajan, 2014:27) karşılamasına rağmen, Orta Asya lokasyonu nedeniyle ve Çin'in enerji bağımlılığını çeşitlendirerek azaltması açısından bu bölge çok önemlidir. Bu sebeple üç büyük Çinenerjişirketi 1997'de OrtaAsya'daki enerji sektörlerinin hisse senetlerini almışlar ve Aktobe ve Alashankou şehirlerin üzerinden Kazakistan ve Çin arasına 2008 yılında 2170 km'lik petrol boruhattı inşa etmişler ve 2009 yılında ise 2000 km'lik bir petrol boruhattını ise Türkmenistan ve Özbekistan arasına(Rajan, 2009) inşa etmişlerdir. Bu sebeple Çin bu bölgeden enerji tedariki ile beraber Rusya'nında bölge üzerindeki hegemonyasını kırmayı amaçlamaktadır. Fakat mücadele ile beraber Rusya-Çin arasında zaman zaman işbirliği de mevcuttur. East Siberian Pacific Ocean (ESPO) boru hattı ile Rusya Çin'e2013 yılı itibariyle günlük 300,000 varil petrol ihraç etmekte ve bu rakam birkaç yıl içinde iki katına(Rudnitsky2013) çıkarılması planlanmaktadır.

Çin, güvenlik için enerji ihtiyacını Orta Asya'dan gidermeyi düşünmektedir. Bunun için petrol karşılığında silah satışının yapılmasını göze almıştır. Çin bu bölgede jeopolitik bir rekabetçi olarak ABD'yi görmektedir. ABD'ye karşı Çin'in bu bölgedeki politikası, Rusya ile ittifak oluşturma gayesindedir.Bundan dolayı Çin ise batının ve ABD'nin ana gündemindeki Orta Asya için küreselleşmeye ve demokratikleşmeye karşı görüş benimsemiştir. Çin bölgenin liberal dünya piyasalarına açılma veya bölgedeki Neo-Komünist rejimlerin iktidardan uzaklaştırılma fikirlerini paylaşmamaktadır (Uğrasız,2002).

Rusya ise selefti devletlerin kendisine bağımlı olmasını istemesiyle beraber Çin'in de kendi ürünlerine bağımlı olmasını arzulamaktadır. Orta Asya ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeye çalışarak bölge üzerinde başat konuma

gelmeyi istemektedir. Çin'in sınırı olduğu bu bölgeler, zaten ABD ve batıya coğrafi konum itibariyle uzak olduğundan dolayı daha aza stratejik önem arz eder.

Çin'in Orta Asya'ya yeterli yatırım yapacak kadar iyi bir ekonomiye sahip olmaması, Kazakistan'ın üretim sektörü petrol rezervleri doğal kaynakları Rusya'ya daha yakın olan kuzey bölgededir. Bundan dolayı Kazak ve Rus ekonomisi birleşerek birbirine entegre olmuştur. Kazaklar enerji kaynakları ve ekonomik ilişkiler bakımından Rusya ile sıkı işbirliğine girmişlerdir. Kazakların sahip olduğu avantajlar açısından Çin biraz daha, Kazaklara göre geri plandadır. Yukarıda bahsettiğimi üzere Kazakistan'ın ekonomik ve stratejik konumu Çin'in ekonomisine entegre olmaya açık değildir.

Çin Orta Asya ülkelerine uzak olması bölgeyle iletişimini olumsuz etkilemektedir. Çin, siyasi açıdan Orta Asya'yı asla başka bir gücün etkisi altına girmemesi gereken bir bölge olarak görmektedir. Özellikle Rusya'nın yayılmacı politikasından çekinen Çin, Orta Asya'yı Rusya ile arasında bir tampon bölge olarak görmektedir. Siyasi amaçlarına ulaşmada bölgede sorun yaratan konuların çözülmesi ve bölgede işbirliği yoluyla istikrar sağlanması Çin'in temel öncelikleri arasındadır. Buradan hareketle Çin, Şanghay işbirliği örgütünün kurulması için yoğun bir faaliyet göstermiştir. Önceliği ekonomik büyüme olan Çin, bu örgüt vasıtasıyla bölgedeki sorunları çözme ve istikrarın sağlanması yolunda önemli bir adım atmıştır.

11 Eylül saldırılarının ardından Çin'in Orta Asya'ya yönelik güvenlik eksenli yaklaşımında yoğunlaşma olmuştur. Rus yayılmacılığından korkan Çin, şimdi de bölgede ABD varlığıyla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Doğu Türkistan bölgesindeki ayrılıkçı hareketler de bunun üzerine eklenince Çin'in güvenlik kaygıları had safhaya çıkmıştır. Bu zorluklar karşısında, Rusya ve Orta Asya ülkeleriyle Şanghay işbirliği örgütü çerçevesinde bir dizi askeri tatbikat gerçekleştirerek hem bölgede istikrarı tesis etmekte hem de askeri kabiliyetini artırmaya çalışmaktadır.

Çin'in Orta Asya'da etkinliğini yükseltmesi batı ve ABD'nin çıkarlarına zarar vermez. Bu yönüyle Çin ve ABD arasında ittifak durumları oluşmaktadır. Çin de tıpkı ABD ve batı ülkeleri gibi terörist grupların bölgede yayılmasına ve bölgenin istikrarsız bir hal almasına karşıdır. Ayrıca Çin tıpkı ABD gibi Orta Asya ülkelerinin Rusya'ya olan bağımlılıkların azaltılması hususunun kendi enerji güvenliğini arttıracığını düşünmektedir.

Çin'in bu bölgede amacı hem ekonomik hem de siyasidir. Çin kendi güvenlik çemberi açısından Orta Asya'dan başladığını düşünmektedir. Ayrıca Çin Orta Asya'nın enerji kaynaklarına hayati derecede bağımlı olduğu için Rusya ile rekabet veya çatışma durumu yakın gelecekte öngörülen bir durum değildir.

4. SONUÇ

Stratejik önemi ve sahip olduğu enerji kaynakları potansiyeli nedeniyle Orta Asya bölgesel ve küresel güçlerin rekabet ettiği bir alan haline dönüşmüştür. Macinder'in Kara Hâkimiyet Teorisi Orta Asya'ya hâkim olanın dünyaya hâkim olacağını söyler. Bunun nedeni Orta Asya'da bulunan enerji kaynaklarıdır. Orta Doğu'daki enerji çatışmaları, Orta Asya'da çok yoğun yaşanmamakla birlikte bölge devletleri arasında sürtüşmelere neden olmaktadır. Ayrıca bölge hakkında büyük güçlerinde politikaları bulunmaktadır. Özellikle Çin ve Rusya'nın bölge üzerinde çabaları mevcuttur. Sovyetler birliğinin dağılmasıyla bağımsızlıklarını kazanan bu Orta Asya devletlerinin Rusya'ya bağımlılıkları hala devam etmektedir.

Bölgeden çıkan kaynaklarının dünyaya Rusya üzerinden dağıtılmakta ve özellikle Avrupa'ya buradan iletilmektedir. ABD deniz hegemon bir güç olarak bölgeye kontrollü bir yayılmacılık uygulamıştır. Çin ise bulunduğu bölgede geçmişe sahip ve böyle kalmayı devam etmek istemektedir. Bunların arasında en avantajlı olarak görünen Rusya'dır. Bunun nedeni ise enerji kaynağı bakımından zengin olması, batıya açılan enerji nakil yollarının Rusya'dan gitmesi ve Sovyetlerden kalan kültürel bağlarını önemli bir zemine oturtmasıdır. Rusya ABD'ye karşı bölgede üstünlük kurma çabası göstererek, Çin ile birleşip Amerikan hegemonyasını yıkmaya yönünde işbirlikleri yapmıştır. Üçüncü Güç modeline (Morgenthau, 1958) göre her iki taraf bir araya gelerek dengiyi bozacak olan üçüncü ülkenin yükselmesi, o ülkenin sonunu getirerek saf dışı edilebilir. Rusya için enerji politikaları her zaman dış politikayı şekillendirerek elinde bir koz olarak kullanmakta ve diğer rakiplerine göre bölgede alan kazanma adına biraz daha avantajlı görünmektedir.

Gelişmiş ülke olarak bilinen Çin'in, Hazar havzası üzerinde ki politikası Rusya ile işbirliği yapıp ABD'yi bölgede pasif duruma düşürmektir. Çin Orta Asya bölgesinde bulunan bölgelerin enerji talepleri yüksek olup ucuz, güvenli ve sürdürülebilir enerjiyi işlevsel hale getirme çabasıdadırlar. Orta Asya ülkeleri Avrupa'ya

enerji gönderilmesinde Rusya' ya bağımlı olup enerji satışı konusunda Rusya'nın denetimi altında kalmaktadır. Enerji kaynakları konusunda zengin olan Orta Asya ülkeleri, enerji kaynaklarının rezervi ve nakil yolları oluşturma bakımından da büyük bir sermayeye ihtiyacı duymaktadır. Çin'in bölgeye yapmış olduğu yatırımlar Çin'in bölgedeki ağırlığının artarak devam edeceğini göstermektedir.

Küresel hegemon pozisyonunu sürdürmek isteyen ABD, Orta Asya'da yeniden nüfuz kazanma amacındaki Rusya ve gelecekte küresel bir güç olma arzusunundaki Çin arasında Orta Asya'da ciddi bir güç mücadelesi devam etmektedir. Bu mücadelenin gelecekte de devam edeceği açıktır. ABD, Orta Asya'ya coğrafi olarak uzaklığı nedeniyle ve bölge devletlerinin kendisine karşı oluşturdukları ittifak sebebiyle bölgedeki etkinliği açısından Rusya ve Çin'e göre daha dezavantajlı görünmektedir. ABD 11 Eylül sonrasında izlediği güvenlik tabanlı politikalar özellikle Rusya ve Çin'i rahatsız etmiştir. ABD 11 Eylül sonrası takip ettiği Orta Asya politikalarıyla başarılı olması pek mümkün görünmediği için kendisine karşı oluşturulan güçlü Çin/Rusya ittifakını etkisiz hale getirmek için, Orta Asya ülkeleriyle ekonomik ve siyasi entegrasyonu geliştirip Rusya ve Çin ile geçici ittifaklar oluşturarak Şangay İşbirliği bünyesinde oluşturulan Rusya- Çin ittifakını zayıflatma peşindedir. Ancak, bu tür politikalar sonucu bölgede meydana gelebilecek istikrarsızlık ABD çıkarlarına uygun düşmeyebilir. Çin ve Rusya küresel politikalarda ortak hareket ederek ABD'nin dış politika alanında hareketlerini kısıtlamaya çalışmaktadırlar. Yakın geçmişte Suriye konusunda da görüldüğü gibi bu kısıtlamalara karşı ABD, çok fazla politika üretememektedir.

KAYNAKÇA

- AMANOV, Ş., (2007), **Sovyetler Birliğinin Dağılmasından Sonra Amerika Birleşik Devletleri'nin Orta Asya Politikası**, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslar Arası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Ankara, , S. 206
- AYDIN,N. Z.,(2012), **Hazar Enerji Kaynakları ve Siyaset**, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 9.2
- AYHAN,V., (2009) , **Avrupa'nın Enerji Arz Güvenliğinde Türkiye: Petrol, Doğal Gaz ve Entegrasyon**, Uluslararası İlişkiler 5.20
- BAYRAÇ,H. N., (2009) , **Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye: Petrol ve Doğal gaz Kaynakları Açısından Bir Karşılaştırma**, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 10.1
- BAYSOY, E. (2009). **Rusya, AB, ABD İlişkileri Bağlamında Enerjinin Ekonomi Politikası ve Küreselleşmenin Jeopolitikası**, Güvenlik Stratejileri Dergisi, (10), 59-81.
- CANLAR,B.,(2012),**Soğuk Savaş Sonrasında Amerika Birleşik Devletleri'nin Karadeniz Politikası**, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi 67.01
- ÇINAR,B., (2008),**Tarihte Üçüncü güç ve Orta Asya Enerji Savaşları / Güvenlik Stratejileri dersi sayı 8**
- ÇAĞRI,E., (2003) , **ABD'nin Orta Asya Politikası ve 11 Eylül Sonrası Yeni Açılımlar**, Aylık Strateji ve Analiz e- dergisi Ekim Sayı:9 syf.9
- ÇAĞRI,E., (2004),**ABD'nin Orta Asya Politikaları ve 11 Eylül'ün Etkileri**,Uluslararası İlişkiler, Cilt 1, Sayı 3 (Güz)
- EIA, (2012), **Top World OilProducers**, Energy Information Administration, <http://www.eia.gov/countries/index.cfm>.
- EIA (2012), **Overview of Oiland Natural Gas in theCaspianSeaRegion**,Energy Information Administration, <http://www.eia.gov/countries/regions-topics.cfm?fips=CSR&src>.
- ELMA, F., (2009),**Sovyet Sonrası Rusya ve orta Asya**,Journal of AzerbaijaniStudies, QuafqazUniversity
- GÖKÇE,M.,(2008), **Sovyet Sonrası Dönemde Hazar Çevresinde Yaşanan Rekabet**, Journal of International SocialResearch 1,3
- IEA (2007), **Natural Gas Market Review**, International EnergyAgency, OECD, Paris,France.

- İŞCAN, I. H., (2010), **Uluslararası Enerji Güvenliği Açısından Hazar Bölgesi Enerji Ekonomisi ve Hazar Denizini Paylaşım Sorunu**, Sosyoekonomi 12.
- KISSINGER, H., (2002), **Amerika'nın Dış Politikaya İhtiyacı Var mı?**, Çev. Tayfun Evyapan, Ankara, ODTÜ Yayıncılık ve İletişim A.Ş., , S. 98
- MACKINDER,H. J., (1996), **DemocraticIdealsandReality:ASTudy in thePolitics of Reconstruction**,NationalDefenceUniversityPress, , S. 175 193
- MANKOFF, J. (2009), **EurasianEnergy Security, Council on ForeignRelations**, Report No. 43, New York USA.
- MEARSHEİMER, J. J., (2001), **TheFuture of theAmericanPacifier**, ForeignAffairs, Vol. 80, No. 5, , S. 46
- MORGENTHAU, H. J. (1958). **Dilemmas of Politics**. University of Chicago Press.
- NOGAYEVA, A. (2011). **Orta Asya'da ABD, Rusya ve Çin: Stratejik Denge Arayışları**. International Strategic ResearchOrganization (USAK).
- ÖZKAN, G.,(2010),**Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya'daki Bölgesel Politikasında Enerji Güvenliği**, Gazi Akademik Bakış
- PIRİNÇÇİ,F.,(2008),**Soğuk Savaş Sonrasında ABD'nin Orta Asya Politikası: Beklentiler ve Gerçeklikler**, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi 63.01
- RAJAN M., (2009) ,**The Limits of Chinese-Russian Partnership**, *Survival*51, no. 3: 99–130.
- RUDNITSKY J.,(2013) “**Putin’s Pipelinetosend 25% of Russia’s Oil Exports East,**” *Bloomberg.com*, 7 March, 2013, <http://www.bloomberg.com/news/2013-03-07/putin-pipeline-to-send-25-of-russia-s-oil-exports-east.html>.
- SOMUNCUOĞLU,A., (2006),**Orta Asya Enerji Oyununda Asya Devletleri**, 2023, 66
- SOYLU H.,(2007) “**Enerji Koridoru Olma Yolunda Türkiye İçin Doğal Gazın Önemi**”, Stratejik Araştırmalar Dergisi, Yıl:5 Sayı:10, s.1-14.
- TÜYSÜZOĞLU, G., (2011),**Ukrayna’da Turuncu Devrim’in Sonu**, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2.3
- UĞRASIZ, B.,(2002),**Çin’in Hazar ve Orta Asya Bölgesine Yönelik Politikası**,Sosyal bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt4 Sayı3
- World Energy Council, (2013), **World Energy Resources**, <https://www.worldenergy.org/publications/2013/world-energy-resources2013-survey/>, Erişim tarihi: 11.06.2015
- ZIEGLER, C. E.,andRajan M., (2014)., **Neomercantilismand Great-Power Energy Competition in Central Asiaand the Caspian**. Strategic Studies 17